

Szilágyi Márton

ELTE, Bölcsészettudományi Kar,
18–19. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Budapest
birohetven@gmail.com

A PETŐFI-KUTATÁS ÁLLÁSÁRÓL

*The State of Research on Petőfi**O stanju istraživanja Petefijevoeg životnog dela*

2013 őszén került sor első ízben a kiváló Petőfi-kutatóról, Kiss Józsefről elnevezett díj átadására a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A díjat az a negyven évnél fiatalabb textológus kaphatja meg, aki az előző évben vagy években jelentős szövegkiadást jelentetett meg a magyarországi irodalom köréből. Az első díjazott Orbán László lett, aki 2009-ben Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete* című művének kritikai kiadását publikálta. Az előadás a díjátadás alkalmából hangzott el. Kiss József életművéhez kapcsolódva a szöveg a Petőfi-kutatás történetét és jelen állását tekinti át, az elvégzett s még előttünk álló feladatokat, felhíva a figyelmet arra, hogy Kerényi Ferenc 2008-as halála után ismét nemzedékváltásra van szükség ezen a kutatási területen, hogy legalább a verses életműnek az 1970-es években újrakezdett kritikai kiadása eljuthasson a befejezésig.

Kulcsszavak: Petőfi Sándor, textológia, magyar irodalomtörténet, Kiss József, Kerényi Ferenc, kutatástörténet

Az utóbbi időben igencsak megritkultak azok az alkalmak, amikor Petőfivel kapcsolatos új és komoly tudományos eredményeknek örülhetünk. Mondhatni, egy idő óta nem Petőfi áll az irodalomtörténeti érdeklődés homlokterében. Ez a jelenség pedig aligha véletlen: szorosan összefügg az irodalomtörténeti témaválasztásokban és az olvasói érdeklődés intenzitásában megmutatkozó módosulásokkal, s így egy érdekes tudománytörténeti folyamat esettanulmánya is bővíthető leírása teheti csak értelmezhetővé. Mindazonáltal a kutatás helyzetét az alábbiakban nem kívánom minden részletre kiterjedően jellemezni – bármilyen tanulságos is lenne egy minden szakirodalmi publikációra kiterjedő, annotált bibliográfiába oltott esszé keretében értékelni a Petőfi-szakirodalmat, úgy, ahogyan ezt Hermann Róbert tette az 1848–49-es forradalom és szabadságharc szakirodalmával (HERMANN 2011). Itt most a problémák exponálásához talán elegendő lesz egy, csupán a legfontosabbnak tűnő tendenciákat kiemelő áttekintés.

A Petőfi-kutatás – számos eredménye mellett és több mint másfél évszázados tradíciója ellenére – komoly filológiai hiányokkal rendelkezik. Ez aligha

véletlen: érdemes lenne egyszer alaposan végiggondolni azt, hogy a Petőfi-kutatást az 1940-es évektől kezdődően egészen a 80-as évekig meghatározó, változó intenzitású ideológiai viták mennyire vitték kényszerpályára a költő életművével való foglalkozást. A Petőfi világnézetéről, a forradalmi eszmékhez való viszonyáról folytatott, a vitapozíciókat hatalmi befolyással torzító disputák több hulláma úgy módosította a fontosnak ítélt, s ilyenformán támogatott kutatási irányokat, hogy éppen a filológiai alapozást marginalizálta, s tette néhány kutató belügyévé (vö. KERÉNYI 2008: 488–493). Ebben a folyamatban, a Petőfi-kutatás folytonosságának fenntartásában volt kiemelkedő jelentősége Kiss Józsefnek. Rá különösen érvényes az a megállapítás, hogy ami maradandó textológiai, filológiai teljesítményként mégiscsak elkészült, az inkább jelentős, szenvedélyből és felelősségérzetből fakadó egyéni teljesítménynek, s nem valamiféle tudatos, tudománypolitikai döntés következményének tekinthető (vö. DÁVIDHÁZI 1998). Elvégzett és elvégzetlen feladatok csak ennek figyelembevételével mérhetők fel.

Az 1950-es, 1960-as években elkészült az – immár második – kritikai kiadás teljes sorozata (az első, Havas Adolf munkája még a 19. században készült el, s alapos felülvizsgálatra szorult). Ebben megtalálható volt nemcsak a költői életmű, hanem a fordítások, levelek és egyéb feljegyzések anyaga is. Az 1970-es években újakezdett, korszerű és végre részletesen jegyzetelt új edíció szakszerűségben, precizitásban és használhatóságban minden ponton meghaladta az előzőt. Ám a kötetek – jórészt a szerkesztő és legfőbb sajtó alá rendező, Kiss József akribiája miatt – csigalassúsággal készültek. Minden évtizedben megjelent egy kötet: a 70-es években az első, a 80-as években a második. Többre pedig már nem volt ideje Kiss Józsefnek. Halála előtt a feladatot Kerényi Ferencre testálta, aki – némi vívódás után – vállalta a feladatot, s a Kiss Józseftől lerakott alapokon fel is gyorsította a kötetek elkészülését és megjelenését. A harmadik kötetben még inkább szerkesztői feladatokat kellett elvégeznie, hiszen rendelkezésre álltak a már elvégzett munkák kéziratjai, a negyedik és az ötödik kötet azonban már egyéni teljesítménye volt. A sorozatot azonban Kerényinek sem volt ideje eljuttatnia a befejezésig. Ráadásul ez a vállalkozás – az előző kritikai kiadáshoz képest – nem is törekedett a teljességre: az eredeti koncepcióban sem szerepelt a teljes Petőfi-életmű kiadásának a szándéka, s ma már illuzórikus is lenne abban reménykedni, hogy például Petőfi prózájához vagy levelezéséhez találunk megfelelő sajtó alá rendezőt. Bármennyire indokolt lenne ezekhez is hozzányúltni. Folytatván azonban a hiánylistát: mindmáig nem készült el egy alapos Petőfi-bibliográfia sem, s nincs teljes kézirat-katalógus. Életrajzi kronológiával sem rendelkezünk, ilyen típusú feldolgozás eddig – érdekes módon – csak két magyar íróról készült: Madách Imréről és Babits Mihályról (bár ez utóbbi még nem készült el teljesen, az életpálya végéig). A meglehetősen jól

dokumentált Petőfi-pálya szintén megfelelő anyagot kínálna egy ilyen összefoglaláshoz, ám erre mégsem akadt vállalkozó. Persze a mérleg másik serpenyője sem üres: Hatvany Lajos forráskiadványának második, a szövegeket pontosító kiadása (HATVANY 1967) után még a nyolcvanas években három kötetben megjelent az Endrődi Sándor 1911-es gyűjtését kiegészítő Petőfi-adattár (PAT 1.; PAT2; PAT 3) is (mindegyik Kiss József nevéhez köthető). Megjegyzendő, hogy a Petőfi-adattárral Kiss József egy olyan forráskiadvány-típust hozott létre, amely pedig más, 19. századi alkotók esetében hiányzik nagyon: gondoljunk csak bele, mennyire hasznos lenne, ha például Vörösmarty vagy Arany esetében rendelkezésünkre állna egy efféle kiadvány. Persze azt sajnálhatjuk, hogy továbbra is elvégzetlen maradt a Petőfi-adattár és az alapjául szolgáló Endrődigyűjtés összedolgozása, noha egy szűrőpróbaszerű vizsgálat bárkit meggyőzhet arról, hogy a szöveg pontossága tekintetében Endrődi nem ugyanazt a szintet képviseli, mint Kiss József. Ha egységes szerkezetben (akár elektronikus formában) lenne használható ennek a két kiadványnak az anyaga, akkor egy kiemelkedő jelentőségű 19. századi író szinte teljes, kortársi recepciójának, kialakuló kultuszának és társadalmi kontextusának dokumentációja lenne tanulmányozható. A komoly eredmények közé tartozik, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban az utóbbi években elkészült a Petőfi-relikviák katalógusa (KALLA–RATZKY 1997), s legutóbb az 1849-ig elkészült Petőfi-ábrázolásokat tartalmazó, hiánypótló ikonográfiai összefoglalás is (KALLA szerk. 2012). Ez a jelentős filológiai teljesítményeket felmutató, ám elvégzetlen munkák sokaságát maga előtt görgető hagyomány nyilván befolyásolja azt is, hogy Petőfi írói életművének interpretációjában is csak elszórtan mutatkoznak jelentős új eredmények, csak komoly túlzással lehetne arról beszélni, hogy – leszámítva néhány valóban fontos elemzést (mint például FRIED 2001; MARGÓCSY 2011) – Petőfi művei eleven újraértelmezői kihívást jelentenek. A Petőfi iránti érdeklődést az is jelentősen deformálta, hogy az utóbbi évtizedekben az életmű és az életpálya számos, fontos, kutatásra érdemes jelensége helyett a költő halálának, illetve állítólagos barguzini fogságának rejtélye került a nem szakmai érdeklődés homlokterébe, s az ezzel való foglalkozás, valamint a még a 19. század második feléből eredő legendák szakszerűséget és analitikus elemzőkészséget nélkülöző újrafoglalásának cáfolata jelentős energiákat kötött le.

Ezekhez az előzményekhez képest nyugodtan kijelenthető: az utóbbi néhány évben fordulójához érkezett a Petőfi-kutatás. Sajátos módon azonban úgy, hogy egyszerre érkezett el egyfajta csúcsponthoz, s került válságba is (vagy legalább jutott el a válság közelébe). 2008-ban ugyanis már tudni lehetett, hogy az új Petőfi-kritikai utolsó, hatodik kötete hamarosan nyomdába kerülhet, s ezzel teljessé válhat az újrakezdett sorozat, ráadásul megjelent Kerényi Ferenc monográfiája is (KERÉNYI 2008), amely nem csupán Ferenczi Zoltán 1896-os munkája

(FERENCZI 1896) után az első újabb, átfogó Petőfi-életrajz, hanem egy olyan műfaji változatát valósította meg a biográfiának, amelyre eddig még példa sem volt a magyar irodalomtörténeti szakirodalomban. A mű tudománytörténeti jelentősége miatt érdemes egy kicsit részletesebben is végiggondolni Kerényi munkájának szemléleti alapjait és módszertanát. Kerényi Petőfi-monográfiája, amely igazi, koncepciózus nagymonográfia, ugyanis nem egyszerűen újrafogalmazása és átértékelése mindannak, amit a magyar irodalomtörténet-írás az utóbbi száz évben fölhalmozott. Nem az volt a célja ugyanis, hogy összefoglaljon „mindent”, amit Petőfiről – Ferenczi óta vagy egyáltalán – tudni lehet, hanem mindannak, ami Petőfi biográfiájából azonosítható, megragadható vagy kikövetkeztethető, egy erőteljes koncepció építőköveként van létjogosultsága szerepelni a kötet lapjain – többek között ezzel is összefügg, hogy Kerényi mennyire takarékosan bánt a jegyzetekkel, s mennyire nem törekedett arra, hogy mintegy a hiányzó Petőfi-bibliográfia annotált változatává avassa munkájának jegyzetapparátusát. Éppen ezért a monográfia megítélésekor aligha elégséges arra rácsodálkozni, hogy a könyv mennyire adatgazdag, s szerzője mennyi mindent tud tárgyról; ez ugyanis, ha úgy tetszik, pusztán a minimális kiindulópont volt Kerényi számára. A Petőfi-életrajz legfőbb módszertani-elméleti újdonsága ugyanis abban keresendő, ami ezen túl van, s ami csupán az irodalomtörténeti konstrukció tüzetesebb elemzése révén tárulhat föl.

Kerényi Ferenc ugyanis az adatok tényé minősítésekor rendkívül erős értelmezői műveleteket végzett el, már előzetesen is. Ezért volt lehetséges az, hogy a különböző típusú szövegekből (Petőfi saját kézírataiból, egykorú sajtóhírekből, későbbi visszaemlékezésekből, különböző archivális forrásokból stb.) kiemelt apró elemek egyaránt részeivé válhattak egy költői életpálya fölrajzolásának. S itt nem egyszerűen egy forráskritikai szembesítés műveletéről volt szó, hanem inkább arról, hogy Kerényi a monográfia fókuszát tudatosan egy evangélikus vallású, alföldi, sőt kiskunsági mezővárosi környezetből kinövő honorácior-pályafutás társadalomtörténeti érdekű folyamatára állította rá, s ebből a nézetből tudta Petőfi pályáját egy, minden eddiginél szélesebben és árnyaltabban elemzett kontextusba illeszteni. Kerényi irodalomértelmező módszere ugyanis alapvetően és tudatosan kontextualista. Méghozzá abban az értelemben, hogy az irodalom társadalmi használatának értelmezésére törekszik, s ezért is lesz számára modell-értéke Petőfi honorácior pályájának, amely a szabad értelmiségi pálya egyik korai megvalósulásaként is felfogható. A Petőfi-monográfia ilyenformán nem csupán a magyar irodalom egyik legnagyobb hatású költőjének pontos pályaképeként olvasható, hanem aprólékos társadalomtörténeti esettanulmányként az irodalom intézményrendszerének átstrukturálódásáról.

Kerényi kötetével tehát megteremtődtek egy új szemléletű Petőfi-kutatás szellemi feltételei, s ezzel nem csupán a Petőfi-kutatás régi, listázható adósságai

közül az egyik legnagyobb – tudniillik a korszerű biográfia hiánya – látszott végre megszűnni, hanem számos társtudomány irányába is újszerű módon volt képes kapcsolódási pontokat felmutatni az irodalomtörténet-írás. Csakhogy a monográfia szerzője, Kerényi Ferenc még a monográfia megjelenésének évében váratlanul elhunyt. A veszteség felmérhetetlen. Pusztán csak a Petőfi-kutatás szempontjából nézve, Kerényinek nem sikerült valóra váltania azt a tervét, hogy eljuttassa a megjelenésig Petőfi verseinek újrakezdett kritikai kiadását: az 1848–49-es műveket tartalmazó kötet végleges lezárása előtt távozott. Szerencsére a tőle elvégzett hatalmas munka nem veszett el: a hatodik kötet teljesen még be nem fejezett kézírata az örökösöktől az MTA Textológiai Bizottságához került, s ez a testület kérte fel Fried Istvánt, aki az előző kötetek lektora is volt, hogy mérje fel a kiadás készültségi fokát, s tegyen javaslatot a befejezés menetrendjére. Fried István részletes írásbeli véleménye alapján a kötet gondozására és a szükséges kiegészítések megtételére a bizottságtól én kaptam megbízást, ám ezt a nehéz, de szép munkát több ponton csak szakértő kollégák bevonásával lehet megoldani. Mindazonáltal a jelenleg 70–80 százalékban késznek tekinthető kézirat méltó befejezésének a terhe nemcsak szakmai, hanem morális felelősség is: egy olyan vállalkozás záródarabjáról van szó, amely évtizedek óta az egyik legfontosabb, sok szempontból mintaadónak számító szövegkiadás.

Kerényi halála azt is láthatóvá tette, amit éppen hihetetlen intenzitású és intézményeket pótolni képes munkabírása fedett el: hogy tudniillik az utóbbi két évtizedben gyakorlatilag felszámolódott a szakmai közösségre épülő Petőfi-kutatás, s még a korábbi időszakhoz képest is romlott a helyzet; immár még kevesebb kutató – leginkább s legkövetkezetesebben persze Kerényi Ferenc – egyéni ambíciójává vált a felhalmozódott filológiai természetű irodalomtörténeti adóságok törlesztése. Az is kényszerűen és visszavonhatatlanul világossá vált, hogy a tőle kezdeményezett szemléleti fordulat következményeit is másoknak kell már végiggondolniuk.

Az eddig elmondottak talán elég meggyőzően érveltek amellett, hogy szó sincs arról: minden el lenne végezve a Petőfi-életmű körül. Komoly feladatok maradtak elvégzetlenek még a filológiai alapozás szempontjából is, s ez bőven ad munkát az elkövetkező irodalomtörténész-nemzedékeknek is. Sőt, nemcsak az irodalomtörténészeknek: hiszen az utóbbi évtizedek jelentős forrásfeltáró és értelmezői eredményeinek egy része a rokon szakmák felől érkezett: történészek, folkloristák, színháztörténészek tanulmányai bizonyítják, hogy nem csupán az irodalomtörténeti értelmezéseknek kínál feltárnivalót a Petőfi-életpálya és a Petőfi-művek világa. Interdiszciplináris kutatási objektumként pedig még izgalmasabbnak mutatkozik a feladat. De ne felejtjük el: ahhoz, hogy a megértendő problémákhoz eljuthassanak más diszciplínák kutatói, a kiindulást az irodalomtörténészek alapozó munkája teremti meg. Elődeink egymásra épülő,

egymást is folyamatosan korrigáló munkája olyasmit is képes előkészíteni, ami talán még az ő szándékaik között sem szerepelt. Ha a Petőfi-kutatás jövőjét akarjuk felbecsülni, akkor sok okunk lehet a szomorúságra: olyan tudású szakembere ma bizonyosan nincs ennek a területnek, mint volt Kiss József, Martinkó András vagy Kerényi Ferenc. Ám reménykedhetünk is: a tőlük – és számos társuktól – elvégzett munka annyi lehetőséget villantott fel, annyi bejárható utat nyitott meg, hogy ennek az intellektuális izgalma előbb-utóbb újra vonzani fogja a magyar irodalom története iránt érdeklődő, jövőendő szakembereket is. Ráadásul olyan tiszteletet parancsoló szakmai mércét is ránk hagytak, hogy annak megfelelni sem lesz könnyű, de legalább érdemes lesz küzdeni vele.

Szóval a történetnek nem a végpontjánál állunk. De hogy pontosan hol is, ezt majd későbbi, másoktól elvégzendő áttekintések fogják kijelölni, amikor már mérlegre tehető lesz az is, vajon a jelenlegi irodalomtörténész nemzedékek hogyan sáfárkodtak a rájuk bízott hagyatékkal.

IRODALOM

- DÁVIDHÁZI Péter 1998. Egy szelíd filológus észrevétlen hősiessége. In memoriam Kiss József, 1923. VIII. 17. – 1992. V. 13. = Uő: *Per passivam resistentiam. Változatok hatalom és írás témájára*. Budapest, 253–271.
- FERENCZI Zoltán 1896. *Petőfi életrajza*. I–III. kötet. Budapest
- FRIED István 2001. *A (poszt)modern Petőfi*. Budapest
- HATVANY Lajos 1967. *Így élt Petőfi*. I–II. Budapest
- HERMANN Róbert 2011. *Negyvennyolcas történetünk mai állása*. Budapest
- KALLA Zsuzsa szerk. 2012. *Arc poetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai* (összeállította, a képeket válogatta ADROVITZ Anna, utószó E. CSORBA Csilla). Budapest
- KALLA Zsuzsa–RATZKY Rita 1997. *Beszélő tárgyak. A Petőfi család relikviái*. [Budapest]
- KERÉNYI Ferenc 2008. *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*. Budapest (Osiris monográfiák).
- MARGÓCSY István 2011. *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*. Pozsony (Margócsy István válogatott munkái).
- PAt 1: *Petőfi-adattár I. Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban*. (Kiegészítés Endrődi Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” című 1911-ben kiadott gyűjtéséhez) (gyűjtötte, s. a. r. KISS József), Budapest (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 11.), 1987
- PAt 2: *Petőfi-adattár II. Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban* (gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta OLTVÁNYI Ambrus, szerk. KISS József), Budapest (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 12.), 1987
- PAt 3: *Petőfi-adattár III. Petőfi-okmányok. Függelék (családi adatok), Pótlások az I. és II. kötetéhez* (gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta KISS József), Budapest (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 15.), 1992

The State of Research on Petőfi

It was in 2013 that the József Kiss Award, bearing the name of the distinguished Petőfi researcher, was awarded in the Petőfi Literary Museum. The award can be won by any textologist under forty who, in the past year/years, has published a significant body of text in the field of Hungarian literature. The first prize winner was László Orbán, who published the critical edition of Ferenc Kazinczy's *Memory of my Career [Pályám emlékezete]*. This lecture was given on the occasion of the Award ceremony. Relating to József Kiss' oeuvre, the text gives insight into the history and present standing of Petőfi research, into the tasks still ahead of us, while drawing attention to the fact that, after the death of Ferenc Kerényi in 2008, it has become a necessity for a new generation of researchers to appear, so that at least the critical edition of his poetic opus commenced in the 1970s could reach its end.

Keywords: Sándor Petőfi, textology, history of Hungarian literature, József Kiss, Ferenc Kerényi, research

O stanju istraživanja Petefijevoeg životnog dela

U jesen 2013. godine je u Književnom muzeju „Petefi” (Petőfi Irodalmi Múzeum) po prvi put dodeljena nagrada nazvana po Jožefu Kišu, vrsnom istraživaču Petefijevoeg životnog dela. Ovo priznanje se dodeljuje tekstologu mlađem od 40 godina koji je u prethodnoj godini ili prethodnim godinama objavio značajnu zbirku tekstova iz domena mađarske književnosti. Prvi laureat postao je Laslo Orban koji je 2009. publikovao kritičko izdanje dela Ferenca Kazincija pod naslovom *Pályám emlékezete*. Predavanje je održano povodom dodele ove nagrade. Dotičući se životnog dela Jožefa Kiša, ovaj rad sumira prošlost i sadašnjost istraživanja Petefijevoeg životnog dela, već ostvarene, ali i predstojeće zadatke, ukazujući na potrebu da usled smrti Ferenca Kerenjija koja se desila 2008. godine dođe do ponovne smene generacija u ovoj oblasti istraživanja, ne bi li se priveo kraju rad na kritičkom izdanju Petefijeve poezije, ponovo započetom 1970-ih godina.

Ključne reči: Šandor Petefi, tekstologija, istorija mađarske književnosti, Jožef Kiš, Ferenc Kerenji, istorija istraživanja

Beérkezés időpontja: 2014. 01. 24.

Közlésre elfogadva: 2014. 01. 31.